

УДК 005.591.3:339.17

СУЩНОСТЬ И ЛОГИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАТЕГОРИИ «РАЗВИТИЕ»

Кравченко О. С., к.е.н., доцент кафедры «Економіка підприємства», Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк

Кравченко Е. С. *Сущность и логико-семантический анализ категории «развитие».*

В результате проведенного в статье контент-анализа дефиниции категории «развитие» были определены основные отличия данной категории с категорией «рост» по следующим критериям: особенности увеличения, особенности измерения характеристик, возможность охвата (сочетания) друг друга, возможность создания эффекта синергии, обеспечение прироста ценности, обеспечение системности, особенности изменения элементов целого. Установленная диалектическая связь между процессами роста и развития, с одной стороны, не исключает возможность их обособленного протекания, а с другой - отражает их взаимную обусловленность. Разработана пространственная модель возможных траекторий коммутируемых процессов роста/развития системы. Преимуществом предложенного графического способа коммутации временных рядов индикаторов роста и развития в виде «траекторий» движения системы в координатах «рост/развитие» является возможность осуществления конструктивной оценки характеристик развития. Определены возможные состояния объекта в определенном промежутке времени - перманентный, положительно - неперманентный и негативно-неперманентный. В результате исследования установлена связь категории «развитие» с основными общенаучными смежными терминами (фактор, состояние, причина, следствие, изменение и движение), а также дано авторское определение категории «развитие».

Kravchenko O. *The essence and logical-semantic genesis of category "development".*

The analysis of the existing definitions of the category "development" allowed us to determine that between the processes of growth and development is a dialectical relationship. On the one hand, it does not exclude the possibility of their separated flowing, and on the other - reflecting their intervenient. In this context dimensional model of the switched processes possible trajectories of growth/development system was created. On the basis of summarizing the scientific views of scientists about the nature of the category "development" found that the overall development of the company has a threefold nature - as something, law and principle (due to the need to ensure a smooth transition to a better state of the system (or stabilization) in a dynamic competitive environment of the enterprise). If the interval of observation (over time), the trend is significantly different from zero (increasing or decreasing) are detected, then the object is identified as one that does not develop, that is permanent (stationary remains unchanged). According to this, the development process can be positively positively not permanent (progress) or negatively not permanent (regression). The connection between the processes of growth and development, there is a dialectical relationship, on the one hand, does not exclude the possibility of separated flow, on the other - reflecting their mutual conditionality. As a result was given the author's interpretation of the essence of the category "development", which allows for more comprehensive covering of all key characteristic principles. Also was determined the connection with basic general science related terms (factor, condition, reason, outcome, change and movement), which define logical genesis of this category.

Кравченко О. С. Сутність та логіко-семантичний генезис категорії «розвиток».

У статті здійснено контент-аналіз дефініцій категорії «розвиток», на основі якого були визначені основні відмінності даної категорії з категорією «зростання» за наступними критеріями: особливості збільшення, особливості виміру характеристик, можливість охоплення (поєднання) один одного, можливість створення ефекту синергії, забезпечення зростання цінності, забезпечення системності, особливості зміни елементів цілого. Встановлений діалектичний зв'язок між процесами росту і розвитку, що з одного боку, не виключає можливість їх відокремленого протікання, а з іншого - відображає їх взаємну обумовленість. Розроблена просторова модель можливих траєкторій комутованих процесів зростання/розвитку системи. Перевагою запропонованого графічного способу комутації часових рядів індикаторів росту і розвитку у вигляді «траєкторій» руху системи в координатах «зростання/розвиток» є можливість здійснення конструктивної оцінки характеристик розвитку. Визначені можливі стани об'єкту в певному проміжку часу - перманентний, позитивно-неперманентний та негативно-неперманентний. В результаті дослідження встановлено зв'язок категорії «розвиток» з основними загальнонауковими суміжними термінами (фактор, стан, причина, наслідок, зміна та рух), а також надане авторське визначення категорії «розвиток».

Визначення проблеми. При прискоренні інтеграції економіки України у світову економічну систему, в умовах розвитку процесів світової глобалізації і зростання складності економіки все більш актуальною темою досліджень є забезпечення ефективного розвитку підприємств.

Інтерес до проблем розвитку підприємства набув актуальності в останні роки оскільки темпи розвитку, правильний вибір факторів розвитку є джерелом забезпечення конкурентоспроможності та стійкості підприємства. Практика управління зіткнулася з проблемою наукової підтримки процесів розвитку підприємств усіх форм власності. Виявилось, що не завжди зростання об'ємних показників діяльності є індикатором успіху підприємства, частіше структурні зміни стають джерелом розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за визначеною проблемою. Дослідженню проблем розвитку підприємства присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: Р. Акофф [1], А.Л. Гапоненко [2], В.А. Забродского та Н.А.Кизим [4], Э.М. Короткової [6], О.В. Расвнєвої [8], Ю.А. Урманцева [9], С.Г. Федосиніна [10] та інших вчених. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць і суттєві досягнення в області обґрунтування теоретичних основ розвитку підприємства, наявний науковий заділ для вирішення завдання забезпечення ефективного розвитку є недостатнім. Так, в економічній літературі чітко не визначено сутність дефініції «розвиток», що ускладнює вирішення ключових питань аналізу, оцінки якості та рівня розвитку підприємства, а також визначення стратегічних траєкторій його ефективного розвитку.

Метою статті є дослідження сутності категорії «розвиток», визначення основних критеріїв відмінностей та діалектичного зв'язку між зв'язку з основними загальнонауковими суміжними термінами.

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз існуючих дефініцій показує, що в економічній літературі відсутнє однозначне трактування сутності категорії «розвиток підприємства».

Проведене дослідження показало, що у загальному вигляді категорія «розвиток» має філософську основу і являє собою не будь-яку зміну в структурі об'єкту, а тільки якісну зміну, яка пов'язана з перетвореннями у внутрішній будові об'єкту та в його структурі, що представляє собою сукупність функціонально пов'язаних між собою елементів, зв'язків і залежностей [11, с. 453].

Професор В.Д. Базилевич доповнюючи філософське визначення категорії «розвиток», відзначає характерну особливість, яка пов'язана із поступовою фазовою зміною стану процесу із стрибкоподібним переходом в кінці фази на якісно новий рівень

[3, с. 308]. Аналогічного погляду дотримуються такі вчені, як В.В. Ільїн та Ю.І. Кулагін наголошуючи на тому, що розвиток - це в першу чергу зміна, рух [5, с.120]. Однак, на наш погляд, дані визначення не враховують внутрішні та зовнішні можливості підприємства, щодо здійснення переходу системи на якісно новий рівень та здатність підприємства відносно забезпечення даної зміни процесів.

Своєю чергою, видатний російський дослідник загальної теорії систем Ю.А. Урманцев характеризує «розвиток», як нескінченно симетричний в одних відносинах і асиметричний в інших глибоко діалектичний процес [6]. Наголошуючи на «нескінченності процесу», дослідником залишається поза увагою той факт, що схильність та можливість розвитку кожного підприємства здійснюється у відповідності до стадії його життєвого циклу, на якій знаходиться підприємство. Враховуючи на це здійснення процесу розвитку підприємства є обмеженим в силу дії різного роду чинників зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємства.

Слід погодитися з поглядом науковців [2,5,7,8], які під «розвитком» розуміють процес закономірності зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого.

Однак, в цьому сенсі І.Т. Фролов, характеризуючи сутність «розвитку» наголошує на закономірній, спрямованій якісній зміні матеріальних та ідеальних об'єктів [8, с. 379]. Дане визначення на наш погляд є недостатньо повним, оскільки в умовах динамічного ринку та світових глобалізаційних процесів для здійснення розвитку підприємства не достатньо якісно змінити тільки матеріальні та ідеальні об'єкти, необхідно здійснювати ідентифікацію і якісну зміну компетенцій, здібностей та можливостей та їх адаптацію до цілей розвитку підприємства. Саме їх наявність дозволяє створювати певні якісні конкурентні переваги, які дозволяють здійснювати перехід із однієї стадії розвитку до стадії більш вищого порядку.

Більш повним на наш погляд є визначення А.Л. Гапоненко, А.П. Пакрухіна, які розглядають категорію «розвиток» як рух вперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, поліпшення, вдосконалення, прогрес, а також зростання і розширення [2, с. 11]. Однак на рівні підприємства, розвиток підприємства є обмеженим в силу наявного потенціалу, який в конкурентних умовах господарювання є з одного боку лімітуючим фактором, а з іншого – домінуючим, що визначає ефективність реалізації процесів розвитку.

Досить повне визначення розвитку на рівні підприємства дають В.А. Забродський і М.О. Кизим. Згідно їх погляду, розвиток підприємства як економіко-виробничої системи являє собою процес переходу системи в новий, більш якісний стан шляхом нагромадження кількісного потенціалу, зміни й ускладнення структури і складу, наслідком чого є підвищення її здатності чинити опір руйнівній дії зовнішнього середовища та ефективність функціонування [3, с.11].

Е.М. Коротков розглядає розвиток як «..сукупність змін, що ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвості системи, її здатність чинити опір руйнівним силам зовнішнього середовища» [4, с. 296]. Безумовно, розвиток підприємства – це зміни. Однак автором не вказується характер змін (конструктивний або деструктивний), які повинні відбуватися у системі, так як зміни деструктивного характеру обмежують факт появи нової якості системи. А, своєю чергою зміцнення існуючої системи, не завжди забезпечує розвиток підприємства з позицій прогресії та може обмежуватися тільки стабілізацією діяльності в певних умовах господарювання.

А.К. Федосінін характеризує категорію «розвиток» з двох аспектів: зростання – як висхідний розвиток та деградацію - як низхідний розвиток [7, с. 55]. Однак, на наш погляд процесів розвитку з процесами зростання та деградації є на наш погляд не достатньо коректним. Це обумовлено тим, що розвиток не завжди призводить до зростання, а деградація може передбачувати тільки трансформацію якості системи до більш низького рівня.

В цьому контексті, слід погодитися із групою вчених [1,с.62;5,с.106], які при характеристиці сутності розвитку акцентують увагу на відмінностях процесів розвитку з процесами зростання. На основі узагальнення визначень яких було здійснено визначення основних критеріїв відмінностей між категоріями «розвиток» та «зростання» (таблиця 1).

Таблиця 1 - Критеріальні сутнісні відмінності категорій «розвиток» та «зростання»

Критерій	Розвиток	Зростання
Особливості збільшення	<i>розміри, обсяги</i>	<i>здатностей, компетенцій</i>
Особливості виміру характеристик	<i>кількісні</i>	<i>атрибутивні</i>
Можливість охоплення (поєднання) один одного	<i>може містити елементи зростання</i>	-
Можливість створення ефекту синергії	<i>підсилює дію зростання</i>	<i>підсилює дію розвитку</i>
Забезпечення зростання цінності	<i>не є обов'язковим</i>	<i>обов'язкове</i>
Забезпечення системності	<i>не передбачена</i>	<i>передбачена</i>
Особливості зміни елементів цілого	<i>елементи цілого можуть не зазнавати змін, а змінюватися як система</i>	<i>збільшується кількість або розмір елементів цілого</i>

[складено на основі узагальнення 1-12]

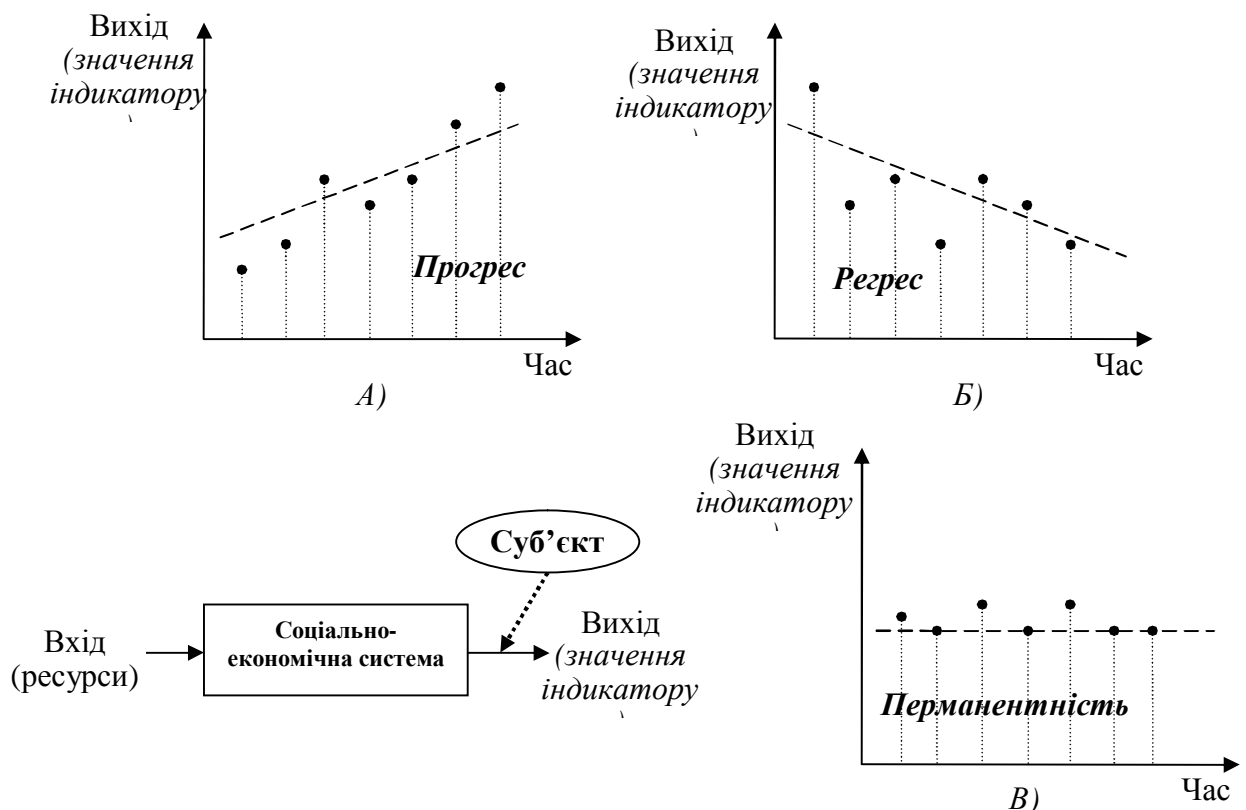

Рис. 1. Інваріантність спрямувань процесів зміни станів системи (розроблено автором)

Враховуючи на визначені критеріальні ознаки, різноспрямованість процесів зміни станів об'єкту на заданому інтервалі часу може мати тенденцію до зростання або падіння. Оцінка тенденції зміни станів об'єкту можлива на основі визначення індикатору та оцінки його динаміки за певними критеріями. Оцінка тенденції зміни станів об'єкту можлива на

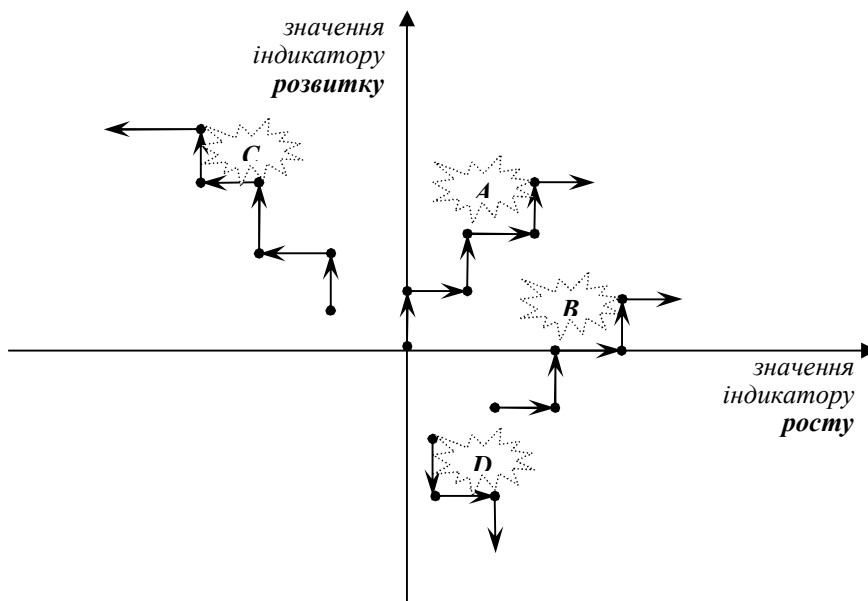
основі визначення індикатору та оцінки його динаміки за певними критеріями. При цьому розвиток із зростаючою тенденцією оцінок переваги може бути названий прогресом, відповідно, із тенденцією падіння - регресом (деградацією).

Якщо на інтервалі спостереження (за певний проміжок часу), тенденція яка значимо відрізняється від нульової (зростаюча або спадна) не виявляється, то об'єкт ідентифікується як той що не розвивається, тобто перманентний (*B*) (від лат. *permanens* - постійність, стаціонарність, незмінність). Згідно до цього, процес розвитку може бути позитивно-неперманентним (прогрес) (*A*) або негативно-неперманентним (регрес) (*B*).

Між процесами росту і розвитку існує діалектичний зв'язок, що з одного боку, не виключає можливість їх відокремленого протікання, з іншого - відображає їх взаємну обумовленість. Для відображення цього зв'язку запропоновано використовувати поняття «комутований процес зростання/розвитку». За можливим сполученням напрямків і рівнів трендів двох процесів на характерних інтервалах часу виділені різновиди парних процесів:

- позитивні (обидва процеси позитивно-неперманентні);
- негативні (обидва процеси негативно-неперманентні);
- невизначені (процеси росту і розвитку мають різнонаправлені тренди).

Графічний спосіб комутації (поєднання) представлення часових рядів індикаторів росту і розвитку, зведених до порівнянного виду, у вигляді «траєкторій» руху системи в координатах «зростання/розвиток» (рисунок 2) дозволяє формувати змістовні моделі планування, конструктивно оцінювати характеристики системи розвитку підприємства.

Умовні позначення:

- A, B* – позитивні комутантні процеси росту/розвитку;
C – процес розвитку при «негативному» зростанні системи;
D – процес розвитку при одночасній деградації системи.

Рис. 2. Просторова модель можливих траєкторій комутованих процесів зростання/розвитку системи (розроблено автором)

На основі узагальнення наукових поглядів вчених щодо сутності категорії «розвиток» встановлено, що в цілому розвиток підприємства має потрійну природу - як явище (так як розвиток підприємства є економічним явищем, зумовлене змінами), закономірність (так як розвиток має певні закономірності на різних стадіях життєвого циклу підприємства) і принцип (що обумовлено необхідністю забезпечення поступового

переходу до більш якісного стану системи (або її стабілізації) в динамічних конкурентних умовах господарювання підприємств).

Таким чином, в авторському розумінні «розвиток» - це процес іманентної здатності підприємства до здійснення конструктивних змін, що ведуть до появи нової якості системи, орієнтованої на забезпечення її результативності та конкурентоспроможності. Дане визначення підкреслює триєдність підходу до розгляду даної категорії, виходячи зі станів прояви самого процесу розвитку - як процесу, як результату, як іманентної здатності.

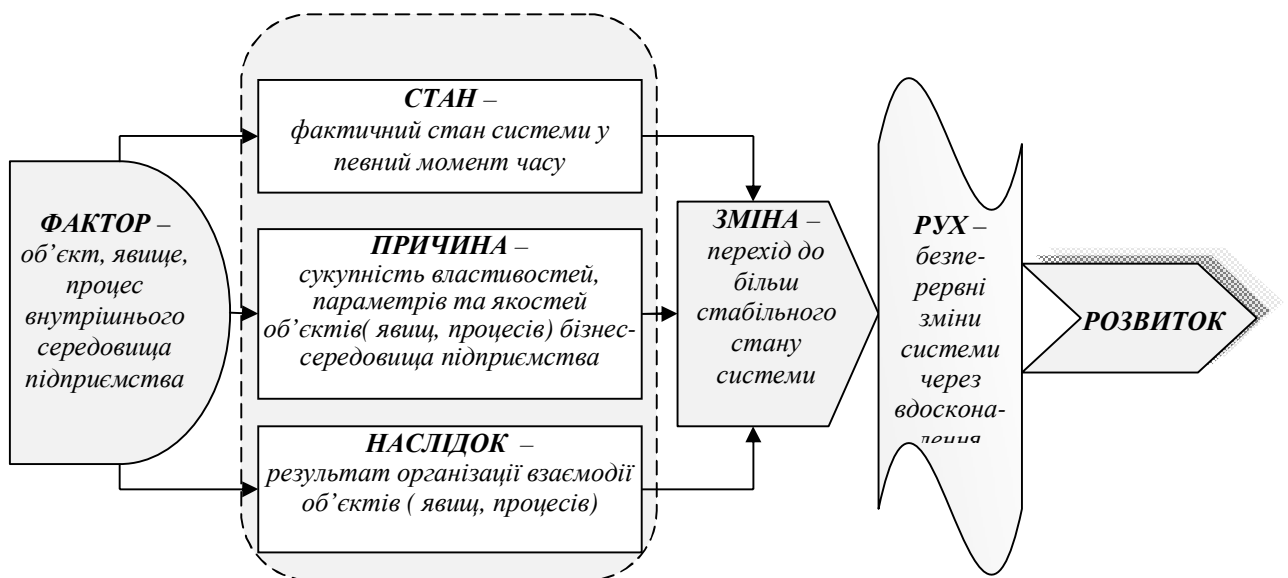

Рис. 3. Логіко-семантичний генезис категорії «розвиток» (розроблено автором)

Грунтуючись на сутнісних характеристиках категорії «розвиток» можна стверджувати, що джерелом розвитку підприємства є об'єктивно існуюча невизначеність і внутрішні протиріччя економічних систем, тобто фактори зовнішнього та внутрішнього середовища є першопричиною розвитку. В залежності від фактичного стану підприємства в певний момент часу, який визначається сукупністю властивостей, параметрів та якостей системи, виникають різного роду причини, відповідно до яких приймаються управлінські рішення. Наслідком реакції підприємства на зазначені обставини є певні конструктивні зміни, які обумовлюють перехід до більш стійкого стану системи. Своєю чергою результатом змін – є рух, основними завданнями якого є забезпечення опору дії факторів зовнішнього середовища та активізація внутрішнього потенціалу підприємства. Враховуючи на це, категорія «розвиток» має зв'язок з основними загальнонауковими суміжними термінами (фактор, стан, причина, наслідок, зміна та рух), визначаючими її логічний генезис (рис. 3).

Взагалі, джерелом розвитку є факт існування протиріччя між обмеженими економічними та іншими ресурсами та необмеженістю економічних потреб. Саме ці протиріччя системи обумовлюють швидкість процесів розвитку, яка у кожній системі є різною, однак тенденції та сутність процесів будуть аналогічні. Саме циклічність зростання різного роду потреб обумовлює необхідність пошуку нових та оптимізації наявних ресурсів, визначенню величини невикористаних резервів та можливості їх реалізації. Здійснення розвитку на практичному рівні можливе тільки за умови наявності

системи теоретичних знань про закономірності розвитку, системи принципів і засобів організації та методичного інструментарію оцінки можливостей здійснення конструктивних змін з ціллю здійснення переходу системи в більш якісний стан.

Висновки. Запропонований підхід до розуміння сутності категорії «розвиток», під яким розуміється процес іманентної здатності підприємства до здійснення конструктивних змін, що ведуть до появи нової якості системи, орієнтованої на забезпечення її результативності та конкурентоспроможності, дозволяє більш комплексно охопити всі ключові засади характеристик даної категорії та сприяє обґрунтованості управлінських рішень при вирішенні проблем забезпечення ефективності розвитку підприємств. Розроблена на основі визначеного діалектичного зв'язку між процесами росту і розвитку «Просторова модель можливих траєкторій комутованих процесів зростання/розвитку системи» дозволяє формувати змістовні моделі планування процесів розвитку та конструктивно оцінювати характеристики системи розвитку підприємства.

Список використаних джерел

1. Акофф Р. Акофф о менеджменте [Текст] / Р. Акофф : пер. с англ. – СПб: Питер, 2002. – 448 с.
2. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление [Текст]: учеб. для вузов, обучающихся по специальности 061100 «Менеджмент организаций» / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство ОМЕГА–Л, 2006. – 464 с.
3. Забродский В.А., Кизим Н.А. Развитие крупномасштабных экономико–производственных систем [Текст]. – Харьков: Бизнес Информ, 2000. – 72 с.
4. Коротков Э.М. Концепция менеджмента [Текст]. – М.: Дека, 1997. – 304 с.
5. Раевнева О. В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: [монографія] / Раевнева О. В. –Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.
6. Урманцев Ю.А. Симметрия и асимметрия развития [Текст] / Ю.А. Урманцев // Сознание и физическая реальность. – 1997. – Том 2. – № 2. – С. 80-83.
7. Федосин С.Г., Основы синергетики. Философия носителей [Текст]. - М., «Едиториал УРСС», 2003 г., с. 55-56.
8. Философский словарь [Текст] / Под ред. И.Т. Фролова. – 6–е изд., перераб. И доп. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
9. Глосарій зеленого бізнесу: українсько німецько – російсько – англійський [Текст] / В. Базилевич, Д. Вальтер, В. Хартман та ін.; наук. ред.: В. Базилевич, Д. Вальтер. – К.: Знання, 2010. – 518 с.
10. Ільїн В.В., Кулагін Ю.І. Людини і світ [Текст]. Навчальний посібник. – К.: Київ: Київ.нац.торг.-екон. ун-т, 2003. – 283 с.
11. Ожегов М.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка [Текст] / Русская академия наук. – М.: Азбуковник, 1998. – 944 с.
12. Философская энциклопедия. Т.4 «Наука–логики» [Текст] – Сигети. Гл. ред. Ф.В. Константинов. – М.: «Советская энциклопедия», 1967. – 592 с.

Ключові слова: розвиток, зростання, стан системи, просторова модель, позитивно-неперманентний процес, негативно-неперманентний процес, комутований процес.

Ключевые слова: развитие, рост, состояние системы, пространственная модель, положительно-неперманентный процесс, негативно-неперманентный процесс, коммутируемый процесс.

Keywords: development, growth, system status, spatial model, nepermanentnyu process, negatively-nepermatentnyu process, dial process.